

Book Review/ Kitap Tanıtım

KUDÜS: VAHİYLE KUTSANAN ŞEHİR, Eldar Hasanoğlu & Nuh Arslantaş, alBaraka Yayınları, 2021, 512 Sayfa,
ISBN: 978-605-4137-22-0.

Kudüs, kadim tarihi ve kendisine atfedilen kutsiyeti ile bugün her iki kişiden biri için kutsal mekân olarak kabul edilmektedir. Tarih boyunca bu şehir hem dini hem de siyasi anlamda çatışmaların merkezinde bulunmuştur. Haiz olduğu önemden dolayı Kudüs; birçok farklı medeniyet, kültür ve millete ev sahipliği yapmıştır. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dinlerinde merkezî bir kutsi değer taşıyan kent, üç dinin mensuplarının da aidiyet hissettiği bir mekân olma özelliğini de taşımaktadır.

Yahudilik için Kudüs; hem dini ve tarihi açıdan birçok önemli olaya tanıklık etmesinden hem de kente atfedilen kutsiyetten ötürü dini bir merkez konumundadır. Aynı şekilde Yahudilik mirasını devam ettiren Hristiyanlık da bu şehirde doğmuş; Hz. İsa ve havarileri burada yaşamışlardır. Hristiyan inancına göre Hz. İsa bu şehirde çarmıha gerilmiş ve tekrar bu şehirde dirilmiştir. Kendisinden önceki Yahudilik ve Hristiyanlığın kutsiyet mirasını tevarüs eden İslam'da ise, İsrâ ve Miraç hadiseleri burada yaşanmış ve Beytulmakdis Müslümanlar için ilk kiblenin bulunduğu şehir konumunda olmuştur. Üç İbrahimî dinin de öğretilerinde kutsal sayılan bu şehir ile ilgili gerek Türkiye'de gerekse yurt dışında birçok çalışma yapılmıştır ve yapılmaya devam etmektedir. Kudüs, haiz olduğu öneme bakılırsa şüphesiz yapılan çalışmalara ve hatta daha da fazlasına müstahaktır.

Türkiye'de, Beytulmakdis'in tarihini ilk çağlarından itibaren ele alan çok az sayıda çalışma mevcuttur. Genelde ya Kudüs'ün güncel durumu ya da siyasi bazı olayların Kudüs ile temas eden tarafları ele alınmıştır. Ancak Nuh Arslantaş ve Eldar Hasanoğlu'nun ortak çalışması olan "*Kudüs, Vahiyle Kutsanan Şehir*" adlı çalışma, daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak şehrin tarihini eski çağlardan itibaren ele alıp, 1917 yılında İngilizlerin Kudüs'ü işgaline kadar olan süreci işlemektedir. Eser özellikle Kudüs'teki Müslüman mirası hakkında çok önemli bilgiler ihtiva etmekte ve önemli noktalara temas etmektedir. Eser genel olarak Kudüs'ün tarihi serüveni, kutsal dinlerdeki konumu, Kudüs'te İslam mirası ve sonuç olmak üzere toplam sekiz bölümden oluşmaktadır.

Yazarlar çalışmanın başında Kudüs'ün antik çağlardaki tarihini, şehirleşmesini ve coğrafi konumunu açıklamaktadırlar. Şehir asıl önemini "*Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam açısından mukaddes ve mübarek olarak kabul edilmesinden almaktadır*" (s.19). Kudüs ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, özellikle Kudüs'ü tarihi açıdan ele alan çalışmalarda, genellikle kentin tarihinin ve kutsiyetinin Yahudilikle

başlatıldığı görülmektedir. Ancak Hasanoğlu ve Arslantaş bu eserde söz konusu durumun aksini ifade etmektedirler: “Kudüs’ün tarihi ve kutsallığı Yahudilikle başlamış değildir. Şehirde eski çağlarda dönemin şartlarına uygun olarak gelişmiş yerleşik bir düzen mevcuttu. O dönemde Kudüs, bölgenin güçlü ve hükümünü yürüten şehir devletlerinden biriydi.” (s.19) ifadeleri genel kabul gören bir kanıyı değiştirmeye namzettir. Eser, bu açıdan alanda yapılmış ve Kudüs’ün kutsiyetini Yahudilik ile başlatmış olan diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir. Yazarlar, Yahudilikten önce şehrin adının yerel bir ilaha nispetle “Uru-Şalim” diye isimlendirildiğine değinmektedirler ve üç dinin de kaynaklarında, Yahudilikten önce Malki-Tsedek / Melkisedek yönetimindeki bir idareden söz edildiğini, üç dinin de bu zatı saygıyla andıklarını dile getirmektedirler. Kudüs’ün kutsiyet tarihinin Yahudilik ile başlamadığını, bilakis daha öncesinde de şehirde yaşanmış bir tarihin varlığını dile getiren yazarlar, akabinde Kudüs’ün üç İbrahimi din için de önemine kısaca değinmektedirler.

Kent’in kutsiyetin merkezi ve tanrının şehri olduğuna inanan Yahudiler, dünyanın yaratılışının buradan başlanarak yapıldığına inanmaktadır. Yahudi inancında burası Hz. İbrahim’e vaat edilmiş toprakların en kutsal noktası olma özelliğine sahiptir. Yine aynı şekilde Yahudilere göre burası, tanrı tarafından Hz. Davud’a mabedin yapılma yeri olarak vahyedilmiş ve Hz. Süleyman tarafından da mabedin inşası tamamlanmıştır. Mabedin burada bulunması ve Yahudilerin kurban gibi başlıca dini ritüellerini burada gerçekleştirmeleri Kudüs’ü Yahudiler için merkezi bir konuma taşımıştır. Yahudiler yaşadıkları sürgün hayatında Kudüs’ü daha da kutsallaştırmış, yazımının sürgün yıllarında tamamlandığına inanılan kutsal metinlerde de burayı “barış şehri”, “doğruluk yurdu” gibi isimler ile zikretmişlerdir.

Hristiyanlığa göre ise Kudüs, İsa Mesih’in son demlerinde dini bir ehemmiyet kazanmıştır. Hristiyanlara göre ilk günahı işleyen Hz. Âdem’in kabri buradadır. Hz. İsa burada doğmuş ve asli günahın kefareti burada ödemiştir. Hz. İsa bu şehirde çarmıha gerilmiş ve tekrar bu şehirde dirilmiştir. İsa Mesih bu şehirde Yahudi Ferisiler ile mücadele etmiş, Yahudilerin kültür haline getirdikleri dini ihya etmiştir. Bir teslis unsuru olan Oğul, Hz. İsa’da somutlaşmış ve havarilerle görüşerek ilahi mesajı yaymalarını burada istemiştir. Daha sonra çeşitli mezheplere ayrılan Hristiyanlığın yegâne ittifak noktası Kudüs olmuş ve bu durum Haçlı Seferleri’nde Hristiyanların birlikte hareket etmeleri için ortak bir payda oluşturmuştur. Ayrıca Hristiyanların kıblesi olan Kiyamet Kilisesi de bu şehirde yer alır ve söz konusu kilisenin yönetimini kimin üstleneceği Hristiyan mezhepler arasında kanlı mücadelelere sebep olacak kadar da kutsaldır.

Eser, İslam geleneğinde Kudüs’ü ele alırken İslam’ın Hz. Âdem ile başlayan inanç silsilesinin son halkası olduğuna vurgu yapar. İslam, Kudüs’ün Yahudilik ve Hristiyanlık inançlarındaki kutsal konumunu tekit ederek bu kutsiyeti kendisi de tevarüs etmektedir. Yazarlar Kur’an-ı Kerim’de Kudüs’ün önemine değinirken, Hz. Musa, Hz. İbrahim ve Hz. Meryem’i zikrederek Yahudilik ve Hristiyanlık için

Kudüs'ün önemini ayetler ile açıklamaktadır. Ancak söz konusu dinlerin tahrife uğraması, bu dinlerin öğretilerine şüphe ile bakılmasına sebep teşkil etmektedir.

Eser, Kudüs'ün faziletlerini ayet ve hadislerle açıkladıktan sonra Peygamber (s.a.v) ve sahabenin Kudüs'e olan ilgisini vurgulamaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v)'in Kudüs'e olan bu ilgisi, sahabelerin de Kudüs'e yönelmesini sağlamış ve çok geçmeden Müslümanlar burayı fethetmişlerdir. Yazar kentin fethini anlatırken Hz. Ömer'in şehri kan dökmeyen, kentin ehline emannâme vererek teslim aldığına değinmektedir. Ancak Yazarlar, emannâme metninde yer alan “*Yahudilerin Kudüs'te iskân edilmeyeceği*” şeklindeki cümlelerin metnin aslında olmayıp sonradan eklenmiş olabileceğini dile getirmektedirler. Hz. Ömer kenti aldıktan sonra Mescid-i Aksa'nın yerini öğrenerek burayı temizleyip ibadet yapmaya elverişli duruma getirmiş ve buraya bir mescit inşa etmiştir.

Beytülmakdis, Müslümanların egemenliği altında birçok yeni imar faaliyetlerine de şahit olmuştur. Hz. Ömer döneminden sonra Beytülmakdis, Emevîlerin hâkimiyetine geçmiş ve şehir siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan bir Müslüman şehrine dönüşmüştür. Bunun en önemli sebebi Halife'nin şehre verdiği önemdir. Emevîler döneminde bazı halifeler kendilerine yapılan biat törenlerini Kudüs'te düzenlemiştir. Kubbetü's-Sahre, halife Abdülmelik bin Mervan döneminde inşa edilmiş, Emevîler döneminde Beytülmakdis, Müslümanlarla birlikte Yahudilerin ve Hristiyanların da yaşadığı çok canlı ve renkli bir şehir haline gelmiştir. Eser, Emevî döneminden sonra sırasıyla Abbasiler, Tolunoğulları, İhşidiler, Fatımîler ve Selçuklular döneminde Kudüs'ün tarihini ele almaktadır. Akabinde şehir 15 Temmuz 1099'da Haçlıların eline geçmiş ve Kudüs'te ciddi kıyımlar yaşanmıştır. Haçlılar Harem-i Şerife sığınan Müslümanlar ile sinagoglara sığınan Yahudileri kadın, erkek, çocuk demeden katletmeye başlamış birkaç gün içerisinde Kudüs'te toplam 70 binden fazla insan katledilmiştir. Kudüs'te bir Latin Haçlı Krallığı kurulmuş, krallık 1187 Selâhaddin Eyyubi'nin kenti fethetmesine kadar varlığını sürdürmüştür.

Eserde, Haçlılar döneminden sonra kente hâkim olan Eyyubiler, Memlûkler ve Osmanlı dönemleri genişçe açıklanmaktadır. Ancak özellikle Osmanlılar döneminde, kentin fethedilişi, sancak statüsünde tutulduğu ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminden sonra Mutasarrıflık konumuna gelmesi gibi başlıca olaylara kısa bir şekilde aktarılmaktadır. Kurulan vakıflara kitabın sonunda yer verilse de gereği kadar üstünde durulmadığı söylenebilir. Akabinde batılı büyük devletlerin Osmanlı Kudüs'ü üzerindeki emellerine yer almaktadır. Eser, bu emeller kapsamında Batılıların Kudüs'te varlıklarını sürdürebilmesi için yaptıkları arkeolojik kazılara değinmiş, bu amaçla kurulan arkeolojik kuruluşları da kısaca aktarmıştır.

Son bölümde yazar, Kudüs'te İslam Mirası başlığı altında çok geniş bir şekilde İslam mirasını ele almaktadır. Görsellerle zenginleştirilmiş bu bölümde, Kadim Şehirdeki mahallelerden şehrin surlarının kapılarına, Mescid-i Aksa içindeki yapılardan Kadim Şehirdeki medrese ve tekkelere varıncaya kadar toplam 150'den fazla yapıya yer verilmektedir. Her bir yapının kim tarafından hangi yıllarda inşa

edildiği belirtilirken, bu minvalde literatüre ciddi katkıda bulunulmuştur. Eserin sonunda ise MÖ 4500 ile başlayan ve 2021'e kadar devam eden Kudüs'te yaşanmış önemli olayların sıralandığı 22 sayfadan oluşan bir "Kudüs Kronolojisi" yer almaktadır.

Eserin verdiği bilgiler ışığında Kudüs'te çok kültürlü yaşamı mümkün kılan ve sadece İslam'ın şehre hâkim olduğu dönemler olmuştur. Kentte ötekinin varlığını tanıyan ve ötekinin kendi kutsalını yaşatma imkânı sunan tek düşünce İslam medeniyeti düşüncesi olmuştur. Örneğin Yahudiler, Hristiyanlar hatta pagan dönemlerine bakıldığında bile şehirde gücü ele geçiren kendi kutsalı dışında başka bir kutsiyet kabul etmemiş, sadece kendi varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Ancak İslam'ın Kudüs'e hâkim olmasıyla beraber şehir, farklı fikir ve kutsalların bir arada yaşandığı bir mekân olmuştur. Yazarlar Hz. Ömer ve Selahaddin Eyyubi dönemlerini açıklarken bu durumu örneklemiştir.

Ferhat GÖKDAĞ

Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi

Kudüs ve Filistin Çalışmaları Anabilim Dalı

gokdagferhat@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1210-9209